

DOI: 10.31866/2616-745X.15.2025.334294
УДК 354-057.341:324]"2004":327.82(477+73)

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2004 р. В УКРАЇНІ ТА ПОЗИЦІЯ США

Пашков Віктор Олександрович

*Кандидат політичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4273-2181>,
e-mail: viktor.pashkov.polit@gmail.com
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, Україна, 61022*

Для цитування:

Пашков, В., 2025. Президентські вибори 2004 р. в Україні та позиція США. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 15, с.47-64. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.15.2025.334294>.

Стаття присвячена висвітленню та аналізу позиції і підходів адміністрації Дж. Буша-молодшого щодо президентської виборчої кампанії 2004 р. в Україні та подій Помаранчевої революції. Розкрито міркування та інтереси США, пов'язані з цими виборами, головними з яких стали недопущення потрапляння України на орбіту впливу Росії та відновлення Києвом зовнішньополітичного курсу на європейську інтеграцію. З'ясовано, що офіційна позиція Вашингтона та його політична лінія щодо українських виборів 2004 р. відрізнялися.

На офіційному рівні Сполучені Штати декларували готовність працювати з будь-яким переможцем вільних і чесних президентських виборів в Україні, але у реальності симпатії американських політиків, ЗМІ та діаспори були повністю на стороні лідера прозахідної опозиції В. Ющенка.

Для впливу на суспільно-політичну ситуацію та адміністрацію Л. Кучми США використовували два інструмента – дипломатичний тиск, який з початку 2004 р. постійно зростав, і підтримку зусиль громадських організацій із участі та моніторингу виборів. Зокрема, у 2002–2004 рр. уряд США витратив на програми з підтримки демократії та громадянського суспільства в Україні \$101 млн. Так, у 2004 р. це цілі було виділено \$34 млн., з яких \$18 млн. були спрямовані на різні проекти, пов'язані з висвітленням і моніторингом президентських виборів, що мало забезпечити прозорість виборчої кампанії та підрахунку голосів.

Окрім того, адміністрація Дж. Буша-молодшого застосувала окрему лінію поведінки щодо президента Л. Кучми, який завершував десятирічне правління. В обмін на неформальні гарантії непереслідування після відходу від влади США кулуарно вимагали виконання двох умов – збереження українського контингенту в Іраку та проведення демократичних президентських виборів.

В умовах розгортання масових протестів проти фальсифікації результатів виборів Сполучені Штати 24 листопада 2004 р. першими серед західних країн заявили про невизнання результатів виборів президента України через численні порушення. У наступні тижні США виступали за мирне вирішення політичної кризи в Україні та закликали до зниження суспільної напруженості.

Роль США у президентських виборах 2004 р. в Україні можна визначити як сприяючу, яка полягала у підтримці інфраструктури моніторингу виборів і тиску на владу щодо забезпечення чесності та прозорості виборчої кампанії. Ці зусилля дозволили вирівняти шанси опозиційного кандидата на перемогу.

Методологія дослідження включає загальнонаукові методи, системний підхід, історичний і компаративний методи. Застосування у роботі системного підходу дало змогу розглянути американську політику та зусилля щодо виборів президента України 2004 р. як сукупність взаємопов'язаних кроків і тактик, які були спрямовані на досягнення стратегічних цілей. Використання історичного аналізу дозволило реконструювати хронологію подій і логіку дій адміністрації Дж. Буша-молодшого для впливу на президентську кампанію 2004 р. в Україні.

Ключові слова: Помаранчева революція; президентські вибори 2004 р.; українсько-американські відносини; моніторинг виборів; політична криза; американські неурядові організації.

Вступ

З початком російської агресії проти України в 2014 р. і особливо після відкритого вторгнення Росії 24 лютого 2022 р. Сполучені Штати перетворилися на головного дипломатичного та військового союзника України. Водночас до 2014 р. США як найбільш впливова держава світу проявляла інтерес до подій, політичних процесів і ролі України в Європі. При цьому українсько-американські відносини у реальності ніколи не були настільки позитивними, як вони позиціонувалися офіційно.

У цьому контексті у вітчизняній і західній науковій літературі поворотним моментом, який засвідчив відчутне посилення руху України до Європи та впливу Заходу, насамперед США, на її суспільно-політичне життя стали революційні події восени 2004 р. в Україні, які отримали назву Помаранчева революція. Порівнюючи із європейськими країнами, Сполучені Штати відіграли у цих подіях значно вагомішу роль, прагнучи забезпечити як демократичність волевиявлення, так і власні стратегічні інтереси. Аналіз президентських виборів 2004 р. в Україні крізь призму американської участі та інтересів дозволить більш системно поглянути та осмислити подальшу траєкторію розвитку українсько-американських відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Загалом тема Помаранчевої революції 2004 р. в Україні широко висвітлена у вітчизняних і західних працях, які розкривають причини, рушійні сили, події, поведінку та інтереси основних політичних акторів, перебіг масових протестів на Майдані та інших українських містах. Серед вітчизняних дослідників варто виділити Т. Андрущенко (2005), К. Гольцман (2011), В. Горака (2016), І. Грідіну (2014), В. Моцока (2013), Н. Корнієнко (2015). Водночас більшість українських науковців розглядають президентську кампанію в Україні та революційні події восени 2004 р. або крізь призму теорії демократизації – як громадський виступ проти фальсифікації результатів виборів і авторитарної моделі правління, або крізь геополітичний контекст – протистояння Заходу та Росії на цих виборах.

Зокрема К. Гольцман (2011, с.367) відзначає, що ставка США на українських виборах 2004 р. на прозахідного ліберала В. Ющенка, дружиною якого була представниця американської діаспори, була очевидною. У Вашингтоні вважали, що прихід до влади в Києві проамериканського лідера вирішить проблеми України у сфері демократизації та реформ, прискорить її європейську інтеграцію і покращить двосторонні відносини. У схожому ключі аналізує позицію Заходу на цих виборах Т. Андрущенко. На її думку, розчарувавшись у правлінні Л. Кучми, на Заході побачили у масових протестах на Майдані «вікно можливостей» для зміни авторитарного та неефективного режиму на команду демократів-реформаторів Ющенка-Тимошенко (Андрущенко, 2005, с.74).

Деякі дослідники, як, наприклад Н. Корнієнко та В. Моцок, висвітлюють участь США у президентській кампанії 2004 р. в Україні у контексті американської політики щодо пострадянського простору. В. Моцок (2013, с.99) вважає, що Помаранчеву революцію слід розглядати як частину зусиль Вашингтона зі зміни геополітичного ландшафту у регіоні та послаблення впливу Росії у Східній Європі. У цьому контексті тісно пов'язаними з україн-

ськими подіями 2004 р. є Бульдозерна революція 2000 р. у Сербії, Революція троянд 2003 р. у Грузії та Революція тюльпанів 2005 р. у Киргизстані.

Західні розвідки, присвячені аналізу передумов і перебігу Помаранчевої революції, представлені працями П. Д'аньєрі (D'Anieri, 2007), Т. Куціо (Kuzio, 2012), Ф. Ларабі (Larrabee, 2006), П. Зелюс і Р. Рудінскайте (Žielys and Rudinskaitė, 2014). П. Д'аньєрі та Т. Куціо пояснюють витоки та перебіг революційних подій в Україні восени 2004 р. переважно внутрішніми чинниками – суспільним невдоволенням правлінням Л. Кучми, консолідацією опозиційних сил навколо єдиного кандидата, тиском влади на громадські організації та ЗМІ під час виборчої кампанії, відводячи зовнішнім чинникам другорядну роль. Як відзначає Т. Куціо (Kuzio, 2012, р.397), роль США у подіях в Україні в 2004 р. була швидше сприяючою, ніж визначальною, оскільки їх можливості впливу були обмеженими.

Постановка завдання дослідження

Метою статті є висвітлення та аналіз позиції, лінії поведінки й інструментів впливу адміністрації Буша-молодшого щодо президентської виборчої кампанії та революційних подій 2004 р. в Україні. Завданнями статті є: окреслити інтереси та міркування адміністрації США щодо українських виборів 2004 р.; визначити інструменти, які були використані Вашингтоном для досягнення своїх цілей; охарактеризувати роль США у Помаранчевій революції.

Виклад основного матеріалу дослідження

З кінця 2003 р. головним фокусом українсько-американських відносин стали президентські вибори в Україні. Вашингтон активізував свою увагу до внутрішньої ситуації та майбутніх виборів, які обіцяли стати поворотним моментом для країни і регіону. Президент Л. Кучма завершував правління після двох каденцій, а основна боротьба розгорнулася між діючим прем'єр-міністром В. Януковичем, який виступав за проросійський курс, та колишнім головою уряду В. Ющенком, який декларував прозахідну орієнтацію. Від обрання одного з цих зовнішньополітичних векторів залежали перспективи інтеграції України до Європи.

Іншою причиною активізації інтересу США до України в 2002–2004 рр. стало помітне поліпшення українсько-російських відносин. Так, у травні 2002 р. Україна отримали статус спостерігача в Євразійському Економічному Співтоваристві (ЄврАзЕС). Тоді ж була озвучена ідея створення Україною та РФ консорціуму з управління українською газотранспортною системою. 7 жовтня 2002 р. були підписані російсько-українська міжурядова угода про стратегічну співпрацю у газовій галузі та угода про створення двосторон-

нього консорціуму з управління та розвитку ГТС України (Мальський та Іжнін, 2019, с.8). Окрім того, російська сторона погодилася збільшити об'єми транзиту природного газу до Європи через територію України та реструктуризувати її заборгованість за поставки газу.

У вересні 2003 р. Україна разом із росією, Білоруссю та Казахстаном на саміті в Ялті підписала угоду про створення Єдиного економічного простору (ЄЕП). У грудні того ж року Москва та Київ уклали договір про співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки. У квітні 2004 р. обидві ці угоди були ратифіковані Верховною Радою України. Паралельно значно розширилася торговельно-економічна співпраця між країнами: збільшилася присутність російського капіталу в українській економіці, а двосторонній товарообіг у 2002 – 2004 рр. зріс із \$9,5 млрд. до \$17,7 млрд. (Kuzio, 2012, р.398). У 2003–2004 рр. Л. Кучма та в. путін провели двадцять зустрічей, а російський президент десять разів відвідав Україну, всляко підтримуючи поглиблення відносин між країнами.

Політичне зближення РФ і України на фоні наростання американо-російських протиріч викликало занепокоєння у Вашингтоні, підштовхуючи адміністрацію Дж. Буша-молодшого до посилення критики української влади через проблеми з демократією та корупцією і підтримки опозиції, насамперед партій «Наша Україна» В. Ющенко та «Батьківщина» Ю. Тимошенко, які декларували прихильність прозахідній орієнтації.

Офіційною позицією США щодо президентських виборів 2004 р. в Україні було те, що Вашингтон готовий співпрацювати з будь-яким переможцем виборів, незалежно від прізвища, але лише за умови, що вибори пройдуть вільно та чесно. Але у реальності симпатії американських урядовців, преси та української діаспори в США були повністю на стороні В. Ющенко. Розрахунок американців спирався на численні соціологічні дослідження, згідно з якими, за умов демократичних виборів перемогу мав здобути саме прозахідний кандидат. Зі свого боку, представник влади В. Янукович (інкубент) мав шанси перемогти лише при застосуванні адміністративного ресурсу.

Лідер опозиції В. Ющенко у 2001–2004 рр. тричі відвідував Сполучені Штати з приватними візитами, під час яких зустрічався не лише з колишніми, а і з чинними американськими урядовцями. Так, під час візиту 4–8 лютого 2003 р. В. Ющенко зустрівся з віце-президентом США Д. Чейні та першим заступником Держсекретаря Р. Армітіджем для обговорення проблем демократії в Україні (Андрущенко, 2005, с.74). Таким чином американці демонстрували Л. Кучмі, що мають реальну політичну альтернативу.

У січні 2004 р. Дж. Буш-молодший направив українському колезі лист, у якому відзначив, що Сполучені Штати стежать за подіями в Україні та

наголосив на важливості чесності і прозорості виборів президента восени. У листі розвиток стратегічного партнерства країн був прив'язаний у пряму залежність від демократичності майбутніх виборів і спільних зусиль у боротьбі з міжнародним тероризмом, передусім у місії в Іраку.

Після цього політичний тиск Вашингтона на українську владу щодо демократичності виборчого процесу лише посилювався. Про велике значення президентських виборів в Україні для Вашингтона яскраво свідчить динаміка візитів американських представників до Києва у 2004 р. У лютому 2004 р. голова Верховної Ради України В. Литвин зустрівся з головою ради директорів Національного Демократичного Інституту (НДІ), колишнім Держсекретарем США М. Олбрайт, яка закликала до проведення чесних президентських виборів восени.

25 березня 2004 р. Київ відвідав перший заступник Державного секретаря Р. Армітідж, який передав Л. Кучмі новий лист від американського очільника. Головною темою переговорів стали президентські вибори в Україні. У квітні Україну відвідали керівник Агентства США з міжнародного розвитку Е. Націос (10 квітня) та помічник заступника Держсекретаря С. Пайфер (26 квітня).

Голова USAID на зустрічах з українськими урядовцями обговорював розвиток ринку землі, боротьбу з епідемією ВІЛ/СНІДу та проблеми демократії, акцентуючи увагу на майбутніх виборах президента. С. Пайфер у Києві провів зустрічі з прем'єр-міністром В. Януковичем і спікером парламенту В. Литвином. За словами дипломата, його візит був покликаний продемонструвати важливість для США демократичних процесів в Україні та підтримку проведення чесних і вільних президентських виборів (Korniyenko, 2015, р.291). У травні Київ відвідали статусні американські діячі – політолог і дипломат Зб. Бжезинський та экс-президент США Дж. Буш-старший, а також делегація конгресменів.

29 червня 2004 р. під час першої особистої зустрічі з Л. Кучмою на стамбульському саміті НАТО Дж. Буш-молодший знову підкреслив важливість створення умов для демократичного волевиявлення на президентських виборах.

13 серпня 2004 р. Україну відвідав міністр оборони США Д. Рамсфельд. Його візит переслідував дві основні цілі. По-перше, американський високопосадовець мав за три місяці до президентських виборів в Україні ще раз донести до української влади позицію США щодо важливості їх чесності та прозорості. По-друге, Вашингтон хотів впевнитися, що український миротворчий контингент продовжить свою місію в Іраку.

Це питання було важливим для адміністрації Дж. Буша-молодшого напередодні президентських виборів у США у листопаді 2004 р. Присутність українських військ, які становили менше 1 % від міжнародних сил в Іраку, для США не мала стратегічного значення, але була бажаною з політичного погляду. Протягом 2004 р. свої війська з Іраку вивели та де-факто вийшли з коаліції 9 країн. Під час своєї президентської кампанії Дж. Буш-молодший прагнув продемонструвати збереження антиіракської коаліції, щоб нейтралізувати частину критики з боку демократів.

Зі свого боку, президент Л. Кучма, термін повноважень якого вже завершувався, прагнув отримати від США неформальні гарантії непереслідування після відходу від влади для себе та свого оточення. Умовами цього, які кулуарно висував Вашингтон, стали проведення демократичних президентських виборів і збереження українського контингенту в Іраку. Іншим варіантом збереження впливу та активів всередині країни для оточення Л. Кучми була підтримка на президентських виборах В. Януковича як наступника, який би надав йому політичні гарантії недоторканості.

Через тиждень, 18–20 серпня 2004 р., Україну відвідала делегація Сенату США на чолі з сенатором Дж. Маккейном. На зустрічі з президентом Л. Кучмою у Криму американські сенатори закликали владу до проведення чесних президентських виборів, погрожуючи запровадженням санкцій у разі недотримання стандартів демократії. За словами Дж. Маккейна, позиція США полягає у тому, щоб виборча кампанія була вільною від урядових втручань та залякувань.

31 серпня 2004 року у рамках інспекції виконання програми зі знищення зброї масового враження Київ відвідав американський сенатор Р. Лугар. Під час візиту до української столиці він спілкувався з усім вищим керівництвом України – провів телефонну розмову з президентом Л. Кучмою, зустрівся з міністром закордонних справ К. Грищенком, головою Верховної Ради України В. Литвином та обома головними кандидатами у президенти. Ще через тиждень, 7–8 вересня, для обговорення політичних проблем двосторонніх відносин до України приїхав заступник Держсекретаря Дж. Теффт.

Паралельно з візитами американських урядовців політичну активність у цьому питанні проявляв Конгрес США. 22 липня 2004 р. Сенат ухвалив резолюцію, у якій закликав українську владу забезпечити проведення демократичних, прозорих і чесних президентських виборів. Резолюція містила перелік чітких вимог до уряду України:

- забезпечити прозорість виборчих процедур до, в період і після виборів;
- забезпечити представництво у виборчих комісіях від різних партій, рівний доступ всіх учасників виборів до ЗМІ;

- гарантувати вільний доступ українських і міжнародних спостерігачів до всіх передвиборчих заходів, голосування та підрахунку результатів;
- не допускати будь-яких випадків залякування або тиску з боку влади на ЗМІ;
- гарантувати покарання порушників виборчого законодавства.

5 жовтня 2004 року Палата представників ухвалила аналогічну резолюцію, однак поповнила її текст двома додатками. У першому конгресмени зверталися до Дж. Буша-молодшого із закликом використати усі доступні дипломатичні та інші засоби для забезпечення дотримання виборчого законодавства і процедур українськими офіційними особами, кандидатами та партіями. У другому доповненні американські законодавці закликали президента чітко заявити українській владі, кандидатам і партіям про високий рівень уваги Сполучених Штатів до президентської кампанії в Україні та те, що вона стане головним чинником, що визначатиме майбутні відносини між країнами (Dubovuk, 2006). Обидві палати Конгресу ухвалили резолюцію про українські вибори одноголосно.

Політичний спад і скандали в українсько-американських відносинах у першій половині 2000-х рр. сприяли тенденції подальшого скорочення допомоги Україні, яка намітилась в останні роки правління Б. Клінтона. Так, у 2001 р. Україна отримала від США \$229 млн допомоги, що було на 16 % менше, порівнюючи із 2000 р. (D'Anieri, 2007). У подальшому обсяги американської допомоги лише скорочувались. На 2002 р. Конгрес затвердив виділення Україні \$179 млн допомоги, однак після початку скандалу з «Кольчугами» уряд США заморозив майже третину цієї суми. У 2003–2004 рр. за пропозицією Білого дому Києву було виділено \$155 млн і \$143,5 млн відповідно. Паралельно зі зменшенням обсягів допомоги Україні американський уряд чітко окреслив пріоритетні напрямки – підтримка економічних реформ, демократизація та охорона здоров'я. Іншим сферам приділялося значно менше уваги.

При цьому слід відзначити, що за часів першої президентської каденції Дж. Буша-молодшого Україна стабільно отримувала близько 20 % від загальної допомоги пострадянським країнам. У цьому контексті американські урядовці постійно підкреслювали, що хочуть бачити Україну сучасною демократичною державою. На фоні загального скорочення американської допомоги Україні у цей період фінансування програм, пов'язаних з підтримкою демократії та громадянського суспільства, навіть трохи збільшилося, а їх частка у загальній допомозі зросла із 15 % (2001) до 32 % (2004) (Bunce and Wolchik, 2006, p.9).

Фінансування програм з підтримки демократії та громадянського суспільства у першій половині 2000-х рр. поступово зростало. У 2001 р. уряд США виділив на це \$28 млн., у 2002 р. – 32 млн, 2003 р. – \$35 млн, а у 2004 р., у рік президентських виборів, – \$34 млн (Žielys and Rudinskaitė, 2014, p.83). Ці кошти надходили через такі структури як USAID, Міжнародний республіканський інститут (MPI), Національний фонд задля демократії (НФД), Національний демократичний інститут (НДІ) та ін.

Відповідні програми американської допомоги реалізовувались під загальним напрямком USAID «розвиток демократії та управління», який охоплював широке коло пріоритетів і цілей – верховенство права, підтримку адміністративної реформи, розвиток спроможностей і партнерства місцевих громад, підтримку свободи слова, неурядових організацій, захист прав людини, моніторинг виборів, розбудову політичних партій, посилення ефективності діяльності парламенту.

Започаткований у вересні 2002 р. проєкт «Мережа громадянської дії в Україні» був спрямований на посилення організаційної спроможності громадських організацій та більш широке залучення громадян і неурядових організацій до виборчих компаній. У рамках проєкту у 2004 р. надавались виборчі гранти для організації дебатів, круглих столів і інших заходів, пов'язаних з висвітленням програм і кандидатів.

Окремим напрямком стала діяльність із моніторингу виборів. Протягом 2003–2004 рр. США надали \$18 млн. на програми і проєкти, пов'язані з президентськими виборами, тоді як ЄС виділив лише €1 млн. (Гольцман, 2011, с.368).

11 вересня 2004 р. Л. Кучма надіслав Дж. Бушу-молодшому листа, в якому запевнив, що Україна залишається вірною своїм зобов'язанням як активний учасник Антитерористичної коаліції, тим самим пообіцявши, що український миротворчий контингент в Іраку залишатиметься принаймні до інавгурації нового президента, що цілком влаштувало Вашингтон.

31 жовтня 2004 р. відбувся перший тур президентських виборів, у якому головні кандидати отримали однакову підтримку виборців – В. Ющенко (39,9 %), В. Янукович (39,3 %). Другий тур був призначений на 21 листопада. Реагуючи на ці результати, 11 листопада 2004 р. Дж. Буш-молодший призначив сенатора Р. Лугара своїм представником під час другого туру президентських виборів.

14–16 листопада, напередодні другого туру президентських виборів, Сполучені Штати відвідав Голова Верховної Ради України В. Литвин, де обговорив з американськими урядовцями перебіг виборчої кампанії.

18 листопада Білий дім опублікував заяву, в якій знову вимагав від керівництва України забезпечити проведення демократичних і вільних виборів

21 листопада без зловживань і тиску з боку влади. Прибувши до Києва, сенатор Р. Лугар 19 листопада передав Л. Кучмі лист від Дж. Буша-молодшого. У ньому американський президент зазначав, що США пильно стежили за ситуацією в Україні та порушеннями під час першого туру виборів (залякуваннями, нерівним доступом кандидатів до ЗМІ, використанням адміністративного ресурсу, тиском податкової на опозиційні медіа). У разі їх повторення у другому турі голосування Дж. Буш-молодший погрожував серйозним погіршенням відносин між країнами, включно з економічними санкціями, блокуванням вступу України до СОТ та ін., та поклав персональну відповідальність за проведення демократичних виборів на Л. Кучму (Моцок, 2013, с.100). Непублічно українській стороні було повідомлено, що Конгрес готує законопроект про запровадження санкцій проти керівництва України у разі фальсифікацій виборів. Можливі санкції включали візові обмеження, блокування рахунків урядовців і членів їх родин.

21 листопада 2004 р. відбувся другий тур президентських виборів. Після закриття виборчих дільниць у ніч на 22 листопада штаб опозиційного кандидата В. Ющенка заявив про масові фальсифікації на користь В. Януковича та закликав громадян вийти на вулиці. 22 листопада Р. Лугар на прес-конференції в Києві заявив: «зараз стало очевидним, що агресивний і потужний план фальсифікації та зловживань у день голосування був задіяний або під керівництвом, або у співпраці з владою» (Горак, 2016, с.453). Відповідальність за ситуацію представник США поклав на президента Л. Кучму, відзначивши, що у разі нерозв'язання цієї кризи Вашингтон змушений буде переглянути свої відносини з Києвом.

Попри це 24 листопада ЦВК оголосила переможцем виборів В. Януковича. На той момент протести в Україні проти фальсифікацій на виборах лише набирали силу. Того ж дня Державний секретар США К. Пауелл заявив, що Сполучені Штати не визнають результатів виборів президента України, оскільки значні порушення під час виборчого процесу не дають підстав для цього. Також у телефонній розмові очільник американської дипломатії закликав Л. Кучму до пошуку виходу з політичної кризи та застеріг владу від використання сили проти протестуючих. Серед країн Заходу США першими відмовились визнавати результати голосування 21 листопада та закликали до справедливого розгляду всіх порушень. Натомість В. Януковича з перемогою на той момент вже привітали президенти Росії та Білорусі.

Американські політики, громадськість і ЗМІ загалом позитивно сприйняли Помаранчеву революцію. Офіційні особи та політики у Вашингтоні ледь не відкрито підтримували протестуючих у Києві. Конгресмени та се-

натори у своїх публічних коментарях активно висловлювали позитивне ставлення до протестів на Майдані та В. Ющенко як кандидата у президенти. Зокрема, радниця президента США з національної безпеки К. Райс недвозначно заявляла про дух свободи на місцевих площах України (Бергланд, 2006, с.165). Американські ЗМІ, висвітлюючи події Помаранчевої революції, позиціонували їх як імпульс до демократичних перетворень у країні, звільнення від лещат путінського авторитаризму, а протестуючих – як мирних і відважних борців за свободу та демократію.

У американській пресі домінувала беззаперечна симпатія до В. Ющенко як до прозахідного ліберала та жертви фальсифікацій на виборах, а кількість його фотографій, порівнюючи із І. Януковичем, становила як мінімум 5 до 1 (Грідіна та Іванченко, 2014, с.249). Натомість провладний кандидат В. Янукович і чинний президент Л. Кучма критикувалися за кримінальне минуле, махінації під час виборів, корупцію, авторитарний стиль керівництва та проросійську орієнтацію.

На цьому фоні в американських ЗМІ конструювався амбівалентний образ України. З одного боку, вона представлялася недостатньо розвинутою державою з авторитарним режимом і радянським минулим, часто згадувалася у прив'язці до Росії. З іншого боку, підкреслювався демократичний потенціал і прагнення народу до європейського майбутнього.

В умовах розгортання вуличних протестів в Україні офіційний Вашингтон сконцентрував свої зусилля на запобіганні ескалації. З одного боку, американці закликали Л. Кучму та його оточення не робити подальших кроків з легалізації «перемоги» В. Януковича, щоб не поглиблювати напругу, а з іншого – зверталися до команди В. Ющенко із проханням утриматися від односторонніх дій (захоплення адміністративних будівель, перебирання влади) в обхід демократичних процедур. Однак події Помаранчевої революції свідчать, що заклики США переважно ігнорувалися як владою, так і опозицією, оскільки ставки у боротьбі були максимальними. Мирний вихід з кризи був досягнутий не стільки через зовнішній вплив, скільки через потужний тиск вулиці та схильність українських еліт до неформальних домовленостей.

Попри переконання російських політичних еліт про американську участь в організації «кольорової революції» в Україні, Вашингтон сам по собі не створював революційну ситуацію, а лише успішно долучився до її врегулювання, намагаючись спрямовувати події у вигідне для себе русло.

Засобами залучення США до політичних процесів в Україні у цей період стали дипломатичний тиск на українську владу, моніторинг виборів і підтримка неурядових організацій у їх зусиллях у забезпеченні чесних виборів. Зокрема, такі американські неурядові організації як МРІ, НДІ, НФД і Фонд

Сороса відіграли важливу роль у організації моніторингу виборів і екзит-полів. Акцентуючи увагу на виявлених зловживаннях і махінаціях, ці організації опосередковано сприяли легітимації протестів і маргіналізації кандидата від влади (Тишкун, 2010, с.126). Ці інструменти допомогли зміцнити опозиційні сили, вирівняти їх шанси на перемогу. У підсумку США стали одним з головних бенефіціарів Помаранчевої революції, вдало використавши її для посилення свого впливу на пострадянському просторі.

США вітали відправлення до Києва міжнародних посередників для переговорів між владою та опозицією. До неї увійшли голова ОБСЄ Я. Кубіш, чинний та колишній президенти Польщі О. Квасневський і Л. Валенса, литовський президент В. Адамкус і Генеральний секретар НАТО Х. Солана. Основною їх пропозицій для виходу з кризи став план Квасневського, який передбачав переголосування другого туру виборів.

Такий підхід підтримали США, Канада та ЄС. 29 листопада 2004 року сенатор Р. Лугар виступив за проведення нового туру президентських виборів. У результаті кількох раундів переговорів на початку грудня В. Януковичу та В. Ющенко домовились про переголосування другого туру. Державний департамент США вітав кроки з виходу з політичної кризи – рішення Верховного Суду України від 3 грудня про скасування постанови ЦВК щодо визнання перемоги В. Януковича та рішення Верховної Ради України від 8 грудня щодо ухвалення політичної реформи.

10 грудня Державний секретар К. Пауелл заявив, що США виступають за мирне вирішення політичної кризи в Україні, а рішення про повторний другий тур виборів видається найкращим виходом із ситуації (Larrabee, 2006, р.97). Тоді ж Пауелл провів телефонну розмову з Л. Кучмою, в якій привітав прийняття Верховною Радою політичної реформи, яка відкривала можливість для мирного розв'язання кризи.

26 грудня 2004 р. відбувся повторний другий тур президентських виборів, за результатами якого перемогу здобув В. Ющенко (52 %), ставши третім президентом незалежної України. 28 грудня Державний секретар К. Пауелл у телефонній розмові привітав В. Ющенка з перемогою на виборах.

Адміністрація Дж. Буша-молодшого сповна скористалася вікном можливостей, яке створила політична криза 2004 р. в Україні. З приходом «помаранчевих сил» до влади у Києві Україна перетворилася на союзника Вашингтона у регіоні, зупинився її рух до орбіти впливу Росії. Окрім того, з політичної сцени був усунений колишній президент Л. Кучма, з особистістю якого в США пов'язували демократичний регрес України та застій у двосторонніх відносинах.

Висновки

Наближення президентських виборів 2004 р. в Україні зумовило суттєву активізацію уваги Вашингтона до українського напрямку. Їх важливе значення для США полягало у тому, що значною мірою від результатів виборів президента залежав зовнішньополітичний вектор Києва. Головне занепокоєння адміністрації Дж. Буша-молодшого у цьому контексті викликав поступовий дрейф у 2002–2004 рр. українського керівництва у бік Росії та її інтеграційних проєктів.

Окрім того, політична напруженість у двосторонніх відносинах і проблеми з демократією та реформами в Україні, пов'язані з діями адміністрації Л. Кучми, визначили ставку США на підтримку прозахідних опозиції на чолі з колишнім прем'єр-міністром В. Ющенком.

Для впливу на суспільно-політичну ситуацію в Україні та досягнення своїх цілей адміністрація Дж. Буша-молодшого застосувала два основні інструменти – дипломатичний тиск на владу і вплив через громадські організації на організацію виборчої компанії. Дипломатичний тиск включав візити та заяви американських дипломатів і урядовців, листи Дж. Буша-молодшого з вимогами до президента Л. Кучми забезпечити чесні та вільні вибори, погрози запровадження візових і економічних санкцій, погіршення двосторонніх відносин.

Другий інструмент впливу передбачав створення за допомогою програм з підтримки демократії та громадянського суспільства (навчання спостерігачів і партійних лідерів, підтримка громадських організацій і опозиційних ЗМІ, екзит-полів) дійового механізму моніторингу виборчої компанії та фіксації порушень.

Після оголошення ЦВК України 24 листопада 2004 р. переможцем виборів тодішнього прем'єр-міністра В. Януковича США першими серед західних країн заявили про невизнання результатів виборів через численні порушення. В умовах розгортання масових протестів в Україні адміністрація Дж. Буша-молодшого сконцентрувалася на запобіганні ескалації, закликаючи до мирного вирішення політичної кризи до зниження напруженості. У подальшому Сполучені Штати вітали політичний компроміс у вигляді переголосування другого туру виборів і ухвалення політичної реформи.

Ступінь і форма американської участі у Помаранчевій революції залишається доволі дискусійним питанням. Можна впевнено стверджувати, що США офіційно вітали революційні трансформації на пострадянському просторі, тим самим посиливши загальне враження про їх активне залучення до подій. У Стратегії національної безпеки США 2006 р. відзначалося, що революції в Грузії, Україні та Киргизстані принесли нову надію на свободу

на всьому євразійському просторі. «Кольорові революції» посилили прозахідну орієнтацію цих трьох країн, але політичні режими, які виникли в їх результаті, хоч і були більш демократичними, ніж попередники, однак у підсумку виявилися нестійкими.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Андрущенко, Т., 2005. Зовнішні чинники президентської виборчої кампанії 2004 року. *Політичний менеджмент*, 3, с.71-79.
- Бергланд, Р., 2006. Висвітлення і рецепція Помаранчевої революції в американській пресі. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*, 28, с.163-167.
- Гольцман, К., 2011. Роль зовнішніх сил у «помаранчевій революції» 2004 року через призму концепції транснаціональної гегемонії. *Політологічні та соціологічні студії*, 10, с.364-373.
- Горак, В., 2016. «Помаранчева революція» в Україні: концепції, інтерпретації, оцінки. *Історіографічні дослідження в Україні*, 26, с.439-467.
- Грідіна, І. та Іванченко, В., 2014. «Помаранчева революція» в Україні в засобах масової інформації США та Російської Федерації. *Історичні і політологічні дослідження*, 1-2, с.246-256.
- Мальський, М. та Іжнін, І., 2019. Політичні передумови та міжнародний контекст українських революцій. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*, 46, с.3-14.
- Моцок, В., 2013. «Електоральна революція» в американській політиці сприяння демократії для Східної Європи. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, 25-26, с.97-102.
- Тишкун, Ю., 2010. «Третій сектор» в Україні у контексті реалізації зовнішньополітичних інтересів держав Заходу. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, 22, с.124-129.
- Bunce, V. and Wolchik, S., 2006. Favorable Conditions and Electoral Revolutions. *Journal of Democracy*, 17 (4), pp.5-18.
- D'Anieri, P., 2007. *Understanding Ukrainian politics: power, politics, and institutional design*. London: Routledge.
- Dubovyk, V., 2006. U.S.-Ukraine Relations. The Long Road to Strategic Partnership. *PONARS Policy Memo*, [online] 424. Available at: <https://ponarseurasia.org/wp-content/uploads/attachments/pm_0424-2.pdf> [Accessed 18 February 2025].
- Korniyenko, N., 2015. The Evolution of the U.S. Position toward Democratic Development of Ukraine (2000-2008). *Codrul Cosminului*, [online] 21 (2), pp.287-

298. Available at: <http://atlas.usv.ro/www/codru_net/CC21/2/ukraine.pdf> [Accessed 18 February 2025].

Kuzio, T., 2012. Ukraine's relations with the West since the Orange Revolution. *European Security*, [online] 21 (3), pp.395-413. Available at: <https://shron1.chtyvo.org.ua/Taras_Kuzio/Ukraines_relations_with_the_West_since_the_Orange_Revolution.pdf?PHPSESSID=lfh5s87gciie8vip9hsmo0j81> [Accessed 18 February 2025].

Larrabee, F.S., 2006. Ukraine and the west. *Survival*, [e-journal] 48 (1), pp.93-110. <https://doi.org/10.1080/00396330600594298>

Žielys, P. and Rudinskaitė, R., 2014. US democracy assistance programs in Ukraine after the Orange Revolution. *Communist and Post-Communist Studies*, [e-journal] 47, pp.81-91. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2014.01.006>

REFERENCES

Andrushchenko, T., 2005. Zovnishni chynnyky prezydentskoi vyborchoi kampanii 2004 roku [External factors of the 2004 presidential election campaign]. *Political studies*, 3, pp.71-79.

Berhland, R., 2006. Vysvitlennia i retseptsiia Pomaranchevoi revoliutsii v amerykanskii presi [Coverage and reception of the Orange Revolution in the American press]. *Visnyk of the Lviv University. Series Journalism*, 28, pp.163-167.

Bunce, V. and Wolchik, S., 2006. Favorable Conditions and Electoral Revolutions. *Journal of Democracy*, 17 (4), pp.5-18.

D'Anieri, P., 2007. *Understanding Ukrainian politics: power, politics, and institutional design*. London: Routledge.

Dubovyk, V., 2006. U.S.-Ukraine Relations. The Long Road to Strategic Partnership. *PONARS Policy Memo*, [online] 424. Available at: <https://ponarseurasia.org/wp-content/uploads/attachments/pm_0424-2.pdf> [Accessed 18 February 2025].

Holtzman, K., 2011. Rol zovnishnykh syl u "pomaranchevii revoliutsii" 2004 roku cherez pryzmu kontseptsii transnatsionalnoi hehemonii [The role of external forces in the "Orange Revolution" of 2004 through the prism of the concept of transnational hegemony]. *Politolohichni ta sotsiologichni studii*, 10, pp.364-373.

Horak, V., 2016. "Pomarancheva revoliutsiia" v Ukraini: kontseptsii, interpretatsii, otsinky [The "Orange Revolution" in Ukraine: Concepts, Interpretations, Assessments]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*, 26, pp.439-467.

Hridina, I. and Ivanchenko, V., 2014. "Pomarancheva revoliutsiia" v Ukraini v zasobakh masovoi informatsii SShA ta Rosiiskoi Federatsii [The "Orange Revolution" in Ukraine in the Mass Media of the USA and the Russian Federation]. *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*, 1-2, pp.246-256.

Korniienko, N., 2015. The Evolution of the U.S. Position toward Democratic Development of Ukraine (2000-2008). *Codrul Cosminului*, [online] 21 (2), pp.287-

298. Available at: <http://atlas.usv.ro/www/codru_net/CC21/2/ukraine.pdf> [Accessed 18 February 2025].

Kuzio, T., 2012. Ukraine's relations with the West since the Orange Revolution. *European Security*, [online] 21 (3), pp.395-413. Available at: <https://shron1.chtyvo.org.ua/Taras_Kuzio/Ukraines_relations_with_the_West_since_the_Orange_Revolution.pdf?PHPSESSID=lfh5s87gciie8vip9hsmo0j81> [Accessed 18 February 2025].

Larrabee, F.S, 2006. Ukraine and the west. *Survival*, [e-journal] 48 (1), pp.93-110. <https://doi.org/10.1080/00396330600594298>

Malskyi, M. and Izhnin, I., 2019. Politychni peredumovy ta mizhnarodnyi kontekst ukraïnskykh revoliutsii [Political Preconditions and International Context of Ukrainian Revolutions]. *Visnyk of the Lviv University. Series International Relations*, 46, pp.3-14.

Motsok, V., 2013. "Elektoralna revoliutsiia" v amerykanskii politytsi spriïannia demokratii dlia Skhidnoi Yevropy ["Electoral Revolution" in the American Policy of Promoting Democracy for Eastern Europe]. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*, 25-26, pp.97-102.

Tyshkun, Yu., 2010. "Tretii sektor" v Ukraini u konteksti realizatsii zovnishnopolitychnykh interesiv derzhav Zakhodu ["The Third Sector" in Ukraine in the Context of the Implementation of Foreign Policy Interests of Western States]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*, 22, pp.124-129.

Žielys, P. and Rudinskaitė, R., 2014. US democracy assistance programs in Ukraine after the Orange Revolution. *Communist and Post-Communist Studies*, [e-journal] 47, pp.81-91. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2014.01.006>

Надійшла: 11.03.2025; Прийнята: 23.04.2025;

Стаття була вперше опублікована онлайн: 04.07.2025

PRESIDENTIAL ELECTIONS 2004 IN UKRAINE AND THE U.S. POSITION

Viktor Pashkov

*PhD in Political Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4273-2181>,
e-mail: viktor.pashkov.polit@gmail.com
V. N. Karazin Kharkiv National University,
Kharkiv, Ukraine, 61022*

The article is devoted to highlighting and analysing positions and approaches of the administration of George Bush Jr. regarding the presidential election campaign 2004 in Ukraine and the events of the “Orange Revolution”. The author reveals the considerations and interests of the U.S. related to those elections, the main of which were to prevent Ukraine from falling into the orbit of the Russian influence and to restore Kyiv foreign policy course towards European integration. It is found out that the official position of Washington and its political line on Ukrainian elections 2004 were different.

At the official level, the U.S. declared readiness to work with any winner of free and fair presidential elections in Ukraine, but in reality, the sympathies of American politicians, media and diaspora were completely on the side of the pro-Western opposition leader, V. Yushchenko.

The U.S. used two instruments in order to influence the social and political situation and administration of L. Kuchma: diplomatic pressure, which had been constantly growing since the beginning of 2004, and support for the efforts of public organisations in participating and monitoring the elections. In particular, in 2002–2004, the U.S. government spent \$101 million on programmes to support democracy and civil society in Ukraine. Thus, in 2004, for example, \$34 million was allocated for these purposes, including \$18 million for various projects related to highlighting and monitoring the presidential elections aimed at ensuring the transparency of the electoral process and vote counting.

Additionally, the administration of George Bush Jr. applied a separate line of activity against President L. Kuchma, who had completed ten years in power. In exchange for informal guarantees of non-investigation after he left power, behind the scenes, U.S. demanded the fulfilment of two conditions: preservation of the Ukrainian contingent in Iraq and holding of democratic presidential elections.

In the context of mass protests against the falsification of the election results, on 24 November 2004, the U.S. became the first Western country to declare its non-

recognition of the results of the presidential elections in Ukraine, citing numerous violations. In the weeks that followed, the U.S. advocated a peaceful solution to the political crisis in Ukraine and called for a reduction in the social tension.

The U.S. role in the presidential elections 2004 in Ukraine can be defined as contributing, which was to support the infrastructure of election monitoring and pressure on the authorities in ensuring the honesty and transparency of the election company. These efforts made it possible to equalise the opposition candidate's chances of victory.

The research methodology includes general scientific methods, a systematic approach, historical and comparative methods. The use of a systematic approach allows to consider the U.S. policy and efforts regarding the presidential elections 2004 in Ukraine as a set of interrelated steps and tactics that were aimed at achieving strategic goals. The appliance of historical analysis makes it possible to reconstruct the chronology of events and the activity logic of the administration of George Bush Jr. to influence the presidential company 2004 in Ukraine.

Keywords: "Orange Revolution"; presidential elections 2004; Ukrainian-American relations; election monitoring; political crisis; American non-governmental organisations.

